

Ярослав Михайлович **КОГУТ**

к.ю.н., доцент, зав. кафедри, Львівський державний університет внутрішніх справ

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8027-0171>

e-mail: ykogut@ukr.net

ПРАВОВІ ТА СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВЗАЄМОДІЇ ПІДРОЗДІЛІВ ПРЕВЕНТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ З ТЕРИТОРІАЛЬНИМИ ГРОМАДАМИ ДЛЯ ПРОФІЛАКТИКИ ПРАВОПОРУШЕНЬ І ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ

У статті розкрито взаємозв'язок між правовими, соціально-психологічними чинниками забезпечення прав людини і нормативно-правовим регулюванням реалізації профілактичної функції підрозділами превентивної діяльності Національної поліції України. Стверджується, що ефективність профілактичної роботи залежить від цілеспрямованості впливу суб'єктів, що відповідають за цей напрям, а також від налагодження їх взаємодії. Проаналізовано соціально-психологічні чинники неефективності реформ, пов'язаних із децентралізацією поліції. Аргументовано доцільність закріплення на нормативному рівні повноважень територіальних громад з планування профілактичних заходів. Наголошено на тому, що профілактика правопорушень повинна мати багатовекторний, системний, комплексний і наскрізний характер із взаємодією всіх зацікавлених суб'єктів, та координувальною роллю підрозділів превентивної діяльності Національної поліції України.

Ключові слова: взаємодія, поліція, права людини, превентивна діяльність, профілактика правопорушень, психологія

ВСТУП

Положення Конституції України визначають, що «...людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави...» [1]. Держава реалізує цю норму шляхом формування відповідних уповноважених суб'єктів – правоохоронних органів, яким делегує ці завдання. Одним із них є Національна поліція України.

Згідно з чинним законодавством усі дії, які посягають на зазначені вище «конституційні цінності» є правопорушеннями. Суспільство має право вимагати захисту своїх прав і свобод від держави, і водночас наділене певними повноваженнями для самозахисту. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» все ще містить положення про можливість формування власних правоохоронних структур та повноваження стосовно «заслуховування інформації прокурорів та керівників органів Національної поліції про стан законності, боротьби із злочинністю, охорони громадської безпеки і порядку та результати діяльності на відповідній території» [2]. Проте не містить жодних положень у переліку повноважень про профілактику правопорушень як сферу безпосереднього впливу на стан власної безпеки.

Постають питання. Чи бажають територіальні громади брати на себе частину правоохоронних функцій? Хто найкраще володіє інформацією про потреби профілактичного впливу на конкретні об'єкти, сфери чи окремих осіб, з метою попередження правопорушень? Яка роль взаємодії поліції та територіальних громад у цьому процесі?

МЕТА статті – надання рекомендацій стосовно шляхів вдосконалення профілактичного складника у роботі підрозділів превентивної діяльності Національної поліції України, налагодження взаємодії із територіальними громадами із забезпечення прав і свобод

людини, з урахуванням окремих психологічних аспектів.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У статті застосовано як загальнонаукові методи емпіричного дослідження, на кшталт спостереження та опису, так і теоретичні, які базуються на аналізі нормативно-правового регулювання превентивної та профілактичної діяльності поліції, зокрема й у ретроспективі. Також здійснювалось узагальнення та застосування функціонального підходу у дослідженні проблем профілактики правопорушень як дієвого засобу забезпечення прав людини. Результатом дослідження є висновки, що базуються на спробі застосування системного підходу до означеної проблеми, із врахуванням психологічного складника у питаннях нормотворчої та безпосередньої практичної діяльності служб дільничних офіцерів поліції, поліцейських офіцерів громади, підрозділів ювенальної превенції тощо.

РЕЗУЛЬТАТИ

Історія української поліції (міліції) знає багато етапів реформування служб, які зараз входять до системи підрозділів превентивної діяльності. Щоразу, починаючи від спроб із закріплення на нормативному рівні положень про «місцеву міліцію» до створення сучасного інституту «поліцейських офіцерів громади», двигуном цих реформ було бажання децентралізації правоохоронного органу задля наближення його функцій до потреб населення, щоб участь у формуванні власного безпечного середовища брали безпосередньо люди, які проживають на відповідній території міста, в окремому населеному пункті чи територіальній громаді. Зазвичай такі спроби реорганізації закінчувались невдало, відбувався зворотній процес з побудовою адміністративної вертикалі цього правоохоронного органу. Давалась взнаки відсутність ефективної системи місцевого самоврядування, попри включення відповідних положень до Конституції України 1996 р. та прийняття нового і прогресивного (на той час) Закону України «Про місцеве самоврядування» у 1997 р. Звісно, що на

результати реформування правоохоронних органів та незавершеність адміністративно-територіальної реформи з погляду її ефективності вплинули суспільно-політичні події в нашій державі 2004, 2010, 2014 рр., а також повномасштабне вторгнення російської федерації в Україну у лютому 2022 р. дотепер. Проте такі події інколи раніше ставали навіть стимулом для активізації позиції громадськості. Наприклад, різко зростала зацікавленість громадян до участі в охороні публічної безпеки та порядку на початку 2014 р., коли після подій Революції Гідності відбулись процеси самоорганізації населення для захисту своїх прав на території власних громад. Однак цей «поштовх» знівельовано внаслідок вторгнення російської федерації на територію України у 2014 р., початку воєнних дій і мобілізації. Тоді змінювались пріоритети, як змінились вони і у 2022 р. І сьогодні питання забезпечення прав й свобод людини розглядається більше у ракурсі захисту життя людей та їх рятування від воєнних злочинів країни-агресора. Тим не менше, не слід забувати, що поліція продовжує виконувати свої функції під час війни. І завдання превенції та профілактики правопорушень не перестають бути актуальними. А Декларація про поліцію 1979 р., прийнята резолюцією 690 (1979) Парламентською Асамблеєю Ради Європи (що має лише рекомендаційний характер) взагалі передбачає у своєму розд. В «Війна і надзвичайний стан – іноземна окупація», що поліція (невійськова) продовжує виконувати свої функції в умовах окупації. Звісно ж не на стороні ворога. Але ми розуміємо, що декларативний характер такого акту не враховує сучасних реалій війни та особливостей ворога [3].

Отже, відповідно до ч. 1 ст. 23 Закону України «Про Національну поліцію» вона відповідно до покладених на неї завдань здійснює превентивну та профілактичну діяльність, спрямовану на запобігання вчиненню правопорушень [4]. Профілактична діяльність є різновидом функціонування підрозділів превентивної діяльності поліції. Крім цього, ч. 1 ст. 26 цього Закону визначає, що поліція засобами інформаційно-комунікаційної системи наповнює та підтримує в актуальному стані реєстри та бази (банки) даних, що входять до єдиної інформаційної системи Міністерства внутрішніх справ України, осіб, стосовно яких поліцейські здійснюють профілактичну роботу [4]. Цей напрям діяльності доволі часто не враховується як один із дієвих ресурсів профілактики в організації та оцінюванні ефективності роботи поліції.

Ю. Батан, аналізуючи співвідношення понять, надає декілька підходів для характеристики превентивної термінології: досліджуючи позиції різних науковців, вказує на такі їхні висновки: а) «превенція», «запобігання», «попередження» та «профілактика» є абсолютно тотожними поняттями; б) родовим поняттям є «попередження», яке складається з профілактики, запобігання та припинення; в) родовим є поняття «профілактика», а різновидами ранньої профілактики є попередження, запобігання та припинення; г) родовим є поняття «запобігання»; д) родовою категорією є протидія (боротьба) злочинності, а всі превентивні категорії – її складниками: профілактика, превенція, попередження, запобігання та припинення [5, с. 13-14]. Він вважає, що «загальнотеоретичний підхід до превентивної

термінології може полягати в тому, що превенція (запобігання) є родовим поняттям, яке включає профілактику та припинення. Сутність профілактики полягає у подоланні умов та причин об'єкта профілактики. Припинення передбачає недопущення продовження конфлікту (правопорушення) й/або принаймні мінімізацію шкідливих або небезпечних наслідків» [5, с. 16].

Аналізуючи об'єкти індивідуального профілактичного впливу дільничних офіцерів поліції до них відносимо такі категорії: 1) особи, поведінка та спосіб життя яких свідчить про високу вірогідність вчинення ними злочинів та інших правопорушень; 2) криміногенні фактори їхнього навколишнього соціального мікросередовища; 3) особи, які вчинили злочин або адміністративний проступок; 4) причини та умови їх вчинення [6, с. 157].

Я. Посохова звертає увагу і деталізує психологічні особливості реалізації заходів превенції, що полягають насамперед у здійсненні поліцейськими у процесі профілактики та запобігання вчиненню правопорушень, в ході реалізації профілактичного контролю з додержання вимог законів та інших нормативно-правових актів стосовно дітей, забезпечення безпеки дорожнього руху, охорони прав і свобод людини, інтересів суспільства й держави, протидії злочинності, організації роботи дозвільної системи, запобігання та припинення насильства в сім'ї тощо [7, с. 108–109].

Основними завданнями підрозділів ювенальної превенції є: профілактична діяльність, спрямована на запобігання вчиненню дітьми кримінальних і адміністративних правопорушень, виявлення причин і умов, які цьому сприяють, вжиття в межах своєї компетенції заходів для їх усунення; ведення профілактичного обліку дітей, схильних до вчинення правопорушень та проведення із ними заходів індивідуальної профілактики [8].

Ефективність профілактичної роботи залежить від цілеспрямованості впливу суб'єктів, що відповідають за цей напрям, а також від налагодження їх взаємодії. На наш погляд, завданням профілактики правопорушень є:

- попередження нових та рецидивних правопорушень;
- захист людей від шкідливого впливу факторів, які сприяють вчиненню потенційних правопорушень;
- створення у суспільстві специфічної правової атмосфери законності.

Тому профілактику правопорушень слід трактувати як комплексне явище, що пов'язує усі елементи та впливи з єдиною метою – формування установки на правомірну поведінку усіх без виключення об'єктів профілактики. Профілактичну роботу доцільно розглядати як процес формування безпечного середовища для життєдіяльності населення територіальних громад.

Профілактика правопорушень тісно пов'язана із гарантіями забезпечення прав і свобод людини, котрі слід трактувати як системи правових норм, організаційних засобів і способів, умов і вимог, за допомогою яких здійснюються їх охорона та захист.

З приводу умов обмеження прав і свобод людини і громадянина, – тут із загального списку наявних виділяють три основні. По-перше, це передбачуваність законом можливостей обмеження реалізації права. По-друге, легітимність мети такого обмеження. По-третє,

необхідність у демократичному суспільстві [9]. Тому участь громадянського суспільства у профілактиці правопорушень є вкрай необхідною не лише декларативно, а й на нормативному рівні.

Отже, профілактика правопорушень органами Національної поліції – це цілеспрямована діяльність підрозділів поліції, яка має комплексний характер, спрямована на попередження та усунення усіх наявних факторів, які потенційно можуть негативно впливати на криміногенну ситуацію, стан публічної безпеки та порядку на відповідних територіях.

Найближчими до ролі центру координації дій суб'єктів профілактики правопорушень є підрозділи превентивної діяльності Національної поліції. В її структурі відповідальними за безпосереднє виконання зазначених функцій є служби дільничних офіцерів поліції та поліцейських офіцерів громади, підрозділи ювенальної превенції. Така діяльність повинна мати системний характер і охоплювати питання взаємодії з органами публічної адміністрації, територіальними громадами, громадськими об'єднаннями, фізичними та юридичними особами.

Найбільш проблематичним питанням є налагодження реальної взаємодії зазначених суб'єктів. Розроблення чергових планів роботи з профілактики правопорушень на території обслуговування є необхідним, але недостатнім засобом для її ефективності. У психологічному сприйнятті така ділянка роботи вважається другорядною. Оцінювання результатів роботи завжди базується насамперед на кількісних, тобто «видимих» параметрах, як-от розкриття злочинів, притягнення до відповідальності тощо. Серед таких відносно «видимих» параметрів у службі дільничних офіцерів поліції та поліцейських офіцерів громади є перевірка дотримання обмежень, установлених законодавством стосовно осіб, які перебувають на профілактичному обліку, здійснення поліцейського піклування. Ще нормативно-правові акти передбачають вимоги до відвідування службами превенції поліції шкіл і роботи з дітьми для профілактики девіантної поведінки.

ВИСНОВКИ

На наш погляд, профілактика правопорушень – це самостійний вид превентивних поліцейських заходів, окремий напрям функціонування підрозділів превентивної діяльності Національної поліції. Проблеми ефективності профілактики правопорушень лежать у площині правових і психологічних засад взаємодії усіх зацікавлених суб'єктів. Насамперед, пропонуємо внести

зміни до законодавства, яке регламентує функціонування місцевого самоврядування та поліції в Україні, встановивши коло повноважень (обов'язків) територіальних громад із аналізу власних проблемних питань із забезпечення прав і свобод людини, розроблення рекомендацій з визначенням кола об'єктів профілактичного впливу з боку поліції, обсягів ресурсної підтримки окреслених правоохоронних заходів коштами, засобами та допомогою місцевого населення в їх реалізації. Така інформація потребуватиме опрацювання та узгодженого реагування силами підрозділів превентивної діяльності територіальних органів Національної поліції. Водночас поліцейські й надалі продовжуватимуть індивідуально-профілактичну роботу з правопорушниками, забезпечуватимуть наповнення інформаційних баз та співпрацюватимуть з державними, комунальними і громадськими інституціями, з метою формування безпечного середовища для життєдіяльності населення.

Важливість ініціативи місцевих громад у питаннях профілактики правопорушень є беззаперечною. Лише вони є найбільш обізнаними і зацікавленими у власній безпеці. Проте інколи корисливі інтереси певної частини громади можуть суперечити чинному законодавству. Наприклад, в окремих регіонах здійснюватиметься незаконна вирубка лісу членами цих громад. У такому випадку поліція буде застосовувати заходи превентивної діяльності. Стосовно індивідуальної профілактики правопорушень, то у психологічному плані вона повинна бути позбавлена винятково репресивного ухилу, а спрацьовувати на випередження. Кримінологічна теорія стигматизації Ф. Танненбаума підтверджує, що таврування суспільством правопорушників часто є причиною рецидивної протиправної поведінки осіб, які в результаті вважатимуть, що ніщо не є злочином, а лише суспільство визначає окремі вчинки як злочинні та таврує їх.

Багатовекторність, системність, комплексність і наскрізність профілактики доцільно запровадити на рівні окремого законодавчого акту «Про профілактику правопорушень», де передбачити механізм ефективної взаємодії суб'єктів на всіх рівнях. Якість профілактичної роботи повинна оцінюватись на підставі аргументованих та якісних, а не лише кількісних параметрів. Оцінювання громадської думки про діяльність поліції, на жаль, все ще залишається предметом наукових розвідок та дискусій.

Список використаних джерел

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
2. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 травня 1997 року № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр#Text>
3. Декларація про поліцію. Прийнята резолюцією 690 (1979) Парламентської Асамблеї Ради Європи 08.05.1979. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/mu79314?an=15&ed=1979_05_08
4. Про Національну поліцію: Закон України від 2 липня 2015 року № 580-VIII. Дата оновлення 31.03.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>
5. Батан Ю.Д. Поняттєво-категорійний апарат превенції як призначення права. *Вісник ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка*. 2017. № 4 (80). С. 11-19.
6. Сташків Я.Я. Індивідуальна профілактична робота дільничних офіцерів поліції: поняття, ознаки, мета та завдання. *Судоустрій; прокуратура та адвокатура*. 2020. Т. 31 (70). Ч. 2. № 2. С.157.
7. Посохова Я.С. Превентивна діяльність поліцейських: психологічні особливості здійснення. *Підготовка поліцейських в*

умовах реформування системи МВС України: зб. наук. пр. МВС України. Харків, 2018. С. 106–109.

8. Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України: наказ МВС України від 19.12.2017 № 1044. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0686-18#Text>

9. Мерник А.М., Радченко Я.М. Принцип законності обмеження прав і свобод людини і громадянина. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 3. С. 51. URL: http://www.lsej.org.ua/3_2020/11.pdf

References

1. Constitution of Ukraine: adopted at the fifth session of the Verkhovna Rada of Ukraine on June 28, 1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (in Ukrainian).

2. On Local Self-Government in Ukraine: Law of Ukraine dated May 21, 1997, No. 280/97-VR. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр#Text> (in Ukrainian).

3. Declaration on the Police: Adopted by Resolution 690 (1979) of the Parliamentary Assembly of the Council of Europe on May 8, 1979. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/mu79314?an=15&ed=1979_05_08 (in Ukrainian).

4. On the National Police: Law of Ukraine dated July 2, 2015, No. 580-VIII. Last updated on March 31, 2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (in Ukrainian).

5. Batan Yu.D. Conceptual and Categorical Apparatus of Prevention as the Purpose of Law. *Bulletin of Luhansk State University of Internal Affairs named after E. Didorenko*. 2017. No. 4 (80), pp. 11-19. (in Ukrainian).

6. Stashkiv Ya.Ya. Individual Preventive Work of Police District Officers: Concept, Features, Purpose, and Objectives. *Judiciary; prosecutor's office and advocacy*. 2020. Vol. 31 (70). Part 2. No. 2. pp. 157. (in Ukrainian).

7. Posokhova Ya.S. Preventive Activities of Police Officers: Psychological Features of Implementation. *Training of police officers in the context of reforming the system of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine*: coll. of science works of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine. Kharkiv, 2018. pp. 106–109. (in Ukrainian).

8. On Approval of the Instruction on the Organization of Work of Juvenile Prevention Units of the National Police of Ukraine: Order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine dated December 19, 2017, No. 1044. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0686-18#Text> (in Ukrainian).

9. Mernyk A.M., Radchenko Ya.M. The Principle of Legality in Restricting the Rights and Freedoms of Individuals. *Legal scientific electronic journal*. 2020. No. 3. p. 51. URL: http://www.lsej.org.ua/3_2020/11.pdf (in Ukrainian).

Yaroslav KOHUT

PhD in Legal Sciences, Associate Professor, Head of department, Lviv State University of Internal Affairs

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8027-0171>

e-mail: ykogut@ukr.net

LEGAL AND SOCIO-PSYCHOLOGICAL PRINCIPLES OF INTERACTION BETWEEN THE PREVENTIVE ACTIVITY UNITS OF THE NATIONAL POLICE OF UKRAINE AND TERRITORIAL COMMUNITIES REGARDING CRIME PREVENTION AND HUMAN RIGHTS PROVISION

The interrelation between legal, social and psychological factors of ensuring human rights and normative and legal regulation of the implementation of the preventive function by the preventive activity units of the National Police of Ukraine is revealed in the paper. The author emphasizes the need to take into account the psychological component in the issues of rule-making and direct practical activities of district police officers, community police officers, and juvenile prevention units in matters of interaction with the subjects of crime prevention. It is argued that the effectiveness of preventive work depends on the targeted impact of the officials responsible for this area, as well as on the establishment of their interaction. The tasks of crime prevention are defined as follows: prevention of new and recurrent offenses; protection of people from the harmful effects of factors contributing to the commission of potential offenses; creation of a specific legal atmosphere of legality in society. Proposals are made to improve the administrative and legal regulation of interaction between these units and territorial communities. The author defines the role of civil society in this process and the peculiarities of its interaction with the police. The concept of crime prevention by the National Police is defined as a purposeful activity of police units which is comprehensive in nature and is aimed at preventing and eliminating all the existing factors which may potentially negatively affect the crime situation, public safety and order in the respective territories. The social and psychological factors of ineffective reforms related to police decentralization are analyzed. The author argues that it is expedient to enshrine at the regulatory level the powers of territorial communities to plan preventive measures. It is emphasized that crime prevention should be multidirectional, systemic, comprehensive and cross-cutting in nature with the interaction of all stakeholders and the coordinating role of the preventive activity units of the National Police of Ukraine.

Keywords: *interaction, police, human rights, preventive activity, crime prevention, psychology*